

Gdańsk 20.12.2020 r

dr hab. Robert Opora prof. UG,
Uniwersytet Gdański
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Pedagogiki
Zakład Patologii Społecznej I Resocjalizacji

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Grzegorza Głupczyk pt. Profilaktyka zachowań
ryzykownych młodzieży w środowiskach defaworyzowanych społecznie.**

Rozprawa napisana pod kierunkiem dr hab. Macieja Bernasiewicza prof. UŚ, w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Rozprawa doktorska mgr Grzegorza Głupczyka jest interesującym studium. Liczy wraz ze spisem literatury i aneksami 263 strony.

Pierwsze trzy rozdziały składające się na teoretyczną część pracy cechują się wysokim uporządkowaniem, zwartością i logiczną strukturą. Rozdziały te stanowią teoretyczne podstawy dla podjętych przez mgr Grzegorza Głupczyka badań empirycznych.

Przyjęty przez Autora trend badawczy nawiązuje do organizowania działań społecznych opartych na modelu synergistycznym oraz wspólnotowości i współpracy. Podjęte badania wpisują się w obszar badań usprawniających działania profilaktyczne.

Przestrzeń styku polityki społecznej z profilaktyką to zakres pierwszego rozdziału pracy. Autor rozpoczyna od prezentacji znaczenia organizacji pozarządowych dla polityki społecznej. Ponadto prowadzi dywagacje nad kształtem współczesnej polityki społecznej oraz przyczynami i konsekwencjami ubóstwa. Autor opisując środowisko defaworyzowane nie wyjaśnia, które jego rozumienie uważa za najbardziej użyteczne z punktu widzenia własnego problemu badawczego. Prezentuje również wybrane teorie socjologiczne, których dobór, można przypuszczać, pokierowany był specyfiką i zakresem podjętych badań.

W następnym rozdziale prezentuje wybrane klasyfikacje profilaktyki społecznej, ich strategie oraz charakteryzuje pojęcie systemu. Spośród przedstawionych definicji systemu Autor opowiada się za rozumieniem lokalnego systemu profilaktyki społecznej za Małgorzatą

Michel, która akcentuje między innymi potrzebę uruchomienia działań regulujących funkcjonowanie społeczności lokalnej.

Trzeci rozdział poświęcony został specyficie okresu adolescencji oraz zjawisku odporności psychicznej. Autor dokonał wyboru najważniejszych treści i wykazał w przekonujący sposób odmienną naturę okresu adolescencji od innych okresów rozwojowych człowieka. Ponadto zdefiniował i przedstawił klasyfikacje zachowań ryzykownych. Prezentując czynniki ryzyka i chroniące przedstawił ich podziały i skalę wybranych zachowań ryzykownych.

W części teoretycznej zaprezentowane treści zostały równomiernie rozłożone w trzech rozdziałach wyczerpujących najważniejsze zagadnienia dla poruszanego tematu pracy. Można dostrzec należyte proporcje między częścią teoretyczną a częścią metodologiczną i empiryczną pracy. Część teoretyczna liczy 101 stron, część metodologiczna wraz z empiryczną 133 strony.

Za cel pracy Autor podaje rozpoznanie potrzeb, możliwości i ograniczeń w zakresie tworzenia systemowych rozwiązań z zakresu profilaktyki zachowań ryzykownych w środowiskach defaworyzowanych społecznie. W podjętych badaniach za istotną uważa zarówno analizę jakościową działań związanych z profilaktyką zachowań ryzykownych młodzieży w badanych środowiskach defaworyzowanych społecznie, jak i analizę współpracy organizacji samorządowych i pozarządowych w zakresie realizowanych strategii profilaktyki zachowań ryzykownych młodzieży w badanych środowiskach defaworyzowanych społecznie. Za praktyczny wymiar podjętych badań Autor przyjmuje sformułowanie przez siebie wniosków dotyczących budowy modelowej strategii tworzenia lokalnego systemu profilaktyki zachowań ryzykownych i opracowanie autorskiego modelu lokalnego systemu profilaktyki zachowań ryzykownych młodzieży.

Podstawy metodologiczne własnych badań umieścił Autor w rozdziale czwartym. Na wstępie zaprezentował przedmiot badań, pytania badawcze, następnie scharakteryzował metodę badawczą i wykorzystane przez siebie techniki badawcze oraz przedstawił czas, miejsce i osoby badane. Za przedmiot badań przyjął profilaktykę zachowań ryzykownych młodzieży analizowaną z perspektywy doświadczeń wybranych instytucji i organizacji działających w środowiskach defaworyzowanych społecznie. Analiza tych doświadczeń miała posłużyć rozpoznaniu możliwości i potrzeb, a także barier i ograniczeń, które mogą wpływać na skuteczność podejmowanych działań. Na podstawie tak sformułowanego przedmiotu badań zasadne jest podjęcie badań jakościowych. Jednak sposób sformułowania pytań badawczych nie oddaje w pełni charakteru badań jakościowych. Zwłaszcza pytanie nr 1,

2, 7 i 8 są pytaniami sugerującymi konieczność podjęcia badań ilościowych. Zapewne dlatego też między innymi Autor zdecydował się wesprzeć podjęte badania narzędziem o charakterze ilościowym w postaci formularza kategoryzacyjnego.

Autor rozprawy sformułował główny problem badawczy, który dotyczy potrzeb, możliwości i ograniczeń w zakresie realizacji systemowych rozwiązań z zakresu profilaktyki zachowań ryzykownych w defaworyzowanych społecznie środowiskach (na przykładzie dzielnicy Ruda Śląska, dzielnicy Załęże w Katowicach i dzielnic: Boguszowice Osiedle, Niewiadom i Paruszowiec-Piaski w Rybniku). Ponadto Autor sformułował osiem problemów szczegółowych, które stanowią konkretyzację głównego problemu badawczego. Postawione pytania badawcze zarysowywały trzy obszary poznawczej eksploracji założonego tematu. Obszarem pierwszym była dla mnie młodzież zamieszkująca tereny defaworyzowane społecznie. Jej cechy charakterystyczne i podejmowane zachowania ryzykowne. Drugim stały się działania profilaktyczne. Te podejmowane jak i postulowane, a także potrzeby i ograniczenia w tym zakresie. Obszar trzeci to współpraca i współdziałanie różnych instytucji i organizacji w obszarze profilaktyki. Te trzy obszary tworzą specyficzne tło i przestrzeń do rozwoju systemowych koncepcji profilaktyki w środowiskach otartych, szczególnie tych defaworyzowanych.

W przejrzysty sposób w formie graficznej zarysowany został model zrealizowanych badań. W skrupulatny sposób w formie tabelarycznej przedstawione zostały techniki badawcze, okres realizacji, wielkość próby badawczej i miejsce badań. Pozwala to na precyzyjniejsze określenie sposobu gromadzenia danych w zależności od ich specyfiki. Autor na potrzeby problemów badawczych opracował techniki i narzędzia badawcze. W ramach badań zastosował wywiad indywidualny częściowo skategoryzowany i zogniskowany wywiad grupowy. Przeprowadził również obserwację i dokonał analizę dokumentów.

Autor przygotował kwestionariusz obserwacji oraz formularz do analizy dokumentów na potrzeby badań interesującego go zjawiska.

Badania przeprowadzone zostały z osobami pracującymi w instytucjach i organizacjach podejmujących działania na rzecz profilaktyki zachowań ryzykownych w obszarach defaworyzowanych społecznie i łącznie objęły 20 osób (w tym 12 z pracownikami organizacji pozarządowych, 5 z pracownikami szkół podstawowych i 3 z pracownikami ośrodków pomocy społecznej). Badania prowadzone były na terenie trzech miast województwa śląskiego.

Najobszerniejszy, bo liczący sobie 84 stron rozdział V, stanowi sprawozdanie z wyników własnych badań empirycznych. Znajdujemy w nim dużą liczbę informacji

dotyczących kolejno: charakterystyki młodzieży oraz podejmowanych zachowań ryzykownych, wybranych działań i strategii z zakresu profilaktyki zachowań ryzykownych, potrzeb i ograniczeń w działalności profilaktycznej, oraz systemowych rozwiązań w profilaktyce.

Część empiryczna składa się przede wszystkim z prezentacji materiału badawczego i jego interpretacji. Autor analizując system profilaktyki zachowań ryzykownych w środowiskach defaworyzowanych słusznie odnosi je do trzech aspektów, tj.: funkcjonowania młodych osób, charakterystyki środowiska z którego się wywodzą, a także do podejmowanych przez nich zachowań ryzykownych. Dostrzega on, że spośród czterech grup zachowań ryzykownych, do których zaliczyć należy: zachowania ryzykowne związane z substancjami psychoaktywnymi, zachowania ryzykowne powiązane z przemocą i agresją, ryzykowne zachowania seksualne i te dotyczące nowych technologii, to najszerszej opracowane teoretycznie i praktycznie są te związane z substancjami psychoaktywnymi. Jednak te zachowania mają miejsce coraz rzadziej w porównaniu z ostatnimi latami. Zmienia się profil zachowań ryzykownych podejmowanych przez młodzież, a jak dostrzega Autor, system profilaktyki wydaje się być tutaj mało elastyczny i niedostosowany do dzisiejszych potrzeb.

Szczegółowa i starannie przeprowadzona analiza bogatego materiału empirycznego pozwoliła Autorowi na udzielenie odpowiedzi na sformułowane pytania badawcze. Mimo, iż Autor deklaruje, że w podjętych badaniach ważna stała się dla niego jakościowa analiza działań związanych z profilaktyką zachowań ryzykownych młodzieży w środowiskach defaworyzowanych, to uważam, że w sposobie analizy materiału badawczego dominowało podejście ilościowe, ze względu na duży nacisk na ewaluację lokalnego systemu profilaktyki społecznej.

O ile sam pomysł prostych i łatwych do obliczenia analiz statystycznych jest udany, to całościowa konstrukcja tabel 5, 6, 7, a także prezentacja uzyskanych na tej podstawie wyników, jest mało przejrzysta. Nie wiadomo w jaki sposób były liczone procenty w tabelach i z czego były one wyliczane tj. co stanowi 100%. Ani w wierszach ani w kolumnach tabeli procenty nie sumują się do 100%. Również oznaczenia w nagłówkach tabel odbiegają od powszechnie przyjętych oznakowań w statystyce np. liczebność badanych osób oznaczamy literą "N". Interpretacja oparta na stworzonych tabelach jest bywa niejasna i zawiła np. cytat z pracy doktorskiej: "4 W analizowanych dokumentach na poziomie wojewódzkim dotyczącym przeciwdziałania problemom alkoholowych i - kolejnym - narkomanii określenie „zachowania ryzykowne” pojawiały się częściej (5 razy),choć to nadal poziom symboliczny (0,09%), choćby w porównaniu z częstością użycia słowa alkohol (12,5%).” Jeśli coś pojawia się "pięć razy częściej" to w porównaniu z czymś. Chyba, że Autor miał

zamiar porównać częstości występowania określenia "zachowanie ryzykowne" z występowaniem słowa "alkohol". Jednak 0,09% razy pięć nie stanowi 12,5%.

Mimo wspomnianych niedoskonałości w wyniku podjętej analizy Doktorant ustalił wiele ciekawych faktów i wniosków, które mogą być przydatne przy tworzeniu strategii profilaktycznej zachowań ryzykownych na badanym terenie jak i stanowić inspirację w innych rejonach Polski.

Wielość pozyskanych rezultatów sprawia też, że nie sposób przedstawić wszystkich z nich. Zwrócę uwagę jedynie na te ustalenia Autora, które wydają mi się szczególnie ciekawe.

1. W oparciu o zebrany materiał empiryczny Autor utworzył w trzech obszarach podgrupy dotyczące potrzeb i ograniczeń: podgrupę związaną z aspektami merytorycznymi, podgrupę związaną z aspektami finansowymi i podgrupę związaną z aspektami prawnymi. Osoby badane najczęściej wskazywały na potrzeby i ograniczenia w bezpośredniej pracy z młodymi ludźmi, które najczęściej dotyczyły braków oraz kwestii merytorycznych. Również wyniki badań wskazują na kwestie związane z finansowaniem działalności profilaktycznej, z jej prawnym funkcjonowaniem oraz z lokalną współpracą pomiędzy podmiotami podejmującymi przedmiotową działalność.

2. Zmienia się profil zachowań ryzykownych podejmowanych przez młodzież, a system profilaktyki wydaje się być mało elastyczny i niedostosowany do dzisiejszych potrzeb. Zachowania ryzykowne związane z nowymi technologiami wymagają szerszego uwzględnienia ich w diagnozowanym przez Autora systemie profilaktyki.

3. Profilaktyka na poziomie dokumentów, obrazuje się głównie jako działania ukierunkowane na przeciwdziałanie uzależnieniom od substancji realizowane w ramach szkolnych programów profilaktyki. Informacje o innych formach działań, innych grupach docelowych czy innych realizatorach są niewielkie. Częstość występowania słów podkreślających potrzebę współpracy jest duża.

4. W trakcie analizy poszczególnych systemów pomocowych często pojawiała się informacja wskazująca na to, że poszczególni realizatorzy działań mają niewielką lub nie dysponują w ogóle wiedzą na temat działalności innych podmiotów działających na tym samym terenie, które realizują podobne działania.

5. Działania profilaktyczne w środowiskach defaworyzowanych społecznie realizowane są najczęściej incydentalnie i w oderwaniu od innych instytucji.

6. Instytucje pozostające w systemie profilaktyki mają tendencję do tworzenia luków odruchowych i decyzyjnych opartych na podobieństwach przypadków. W wielu sytuacjach

zwiększa to tempo decyzji i jest słuszne, są jednak i takie sytuacje, w których postępowanie odruchowe jest niewłaściwe i krzywdzące.

7. Obciążające psychicznie konsekwencje podejmowania złożonych decyzji dotyczących losów podopiecznych, odpowiedzialność za drugiego człowieka i świadomość własnej mocy lub niemocy przyczyniają się do wielu negatywnych doświadczeń u osób realizujących oddziaływania profilaktyczne. Te negatywne doświadczenia sprawiają, że pojawia się negatywna ocena funkcjonowania instytucji i negatywna ocena jej roli w podejmowanych działaniach profilaktycznych.

8. W podejmowanych działaniach - niezależne czy to profilaktycznych, wychowawczych czy interwencyjnych, gubi się podmiot oddziaływań. Decydujące znaczenie mają dokumenty oraz występują usprawiedliwienia dotyczące zbyt dużej ilości obowiązków czy niewłaściwie funkcjonującego lub nieczułego systemu.

9. Działania środowiskowe o charakterze profilaktycznym, realizowane przez różnego rodzaju podmioty w środowisku otwartym mają wyraźnie sprecyzowaną granicę wiekową, najczęściej powiązaną z okresem wejścia młodego człowieka w ustawową pełnoletność.

Całej pracy towarzyszy idea usprawnienia organizacyjnego oraz doskonalenia merytorycznego systemu profilaktyki społecznej. Stąd też w rozdziale szóstym, który jest ostatnim w przedstawionej dysertacji rozdziałem, Autor dokonał podsumowania prowadzonych badań, przedstawił szereg postulatów i opisał sieć oczekiwań wobec poszczególnych elementów systemu profilaktyki społecznej funkcjonujących na terenie prowadzonych badań. W efekcie Autor formułuje nazwany przez siebie konstrukt Modułowego Systemu Profilaktyki Zachowań Ryzykownych, w którym formułuje wzajemne oczekiwania wobec poszczególnych ogniw systemu profilaktyki społecznej funkcjonujących na terenie prowadzonych przez siebie badań.

Autor założył, podjęcie badań w paradygmacie jakościowym. Jednak biorąc pod uwagę specyfikę pytań badawczych (jak już wspominałem), sformułowane dyspozycje do wywiadu oraz sposób interpretowania materiału badawczego, nastawionego na częstość, siłę, poziom uważam, że korzystniejsze byłoby posłużenie się ilościową metodologią badań. Mimo to, w wyniku dokonanej interpretacji materiału badawczego, Doktorant uzyskał odpowiedzi na postawione przez siebie pytania badawcze. Na potrzeby sformułowania zaleceń do funkcjonowania diagnozowanego przez siebie systemu profilaktyki społecznej, Autor odwołał się do założeń teorii ugruntowanej i opisał interesujące wskazania dla jego funkcjonowania.

W związku z tym, iż współcześnie aktualne są zagadnienia dotyczące opracowywania projektów lokalnej profilaktyki społecznej to przeprowadzone badania przez pana Grzegorza

Głupczyka będą stanowiły ważne źródło inspiracji dla powstających systemów profilaktyki społecznej w innych rejonach Polski. Systemowe podejście do profilaktyki społecznej bazujące na ekologii społecznej należy do rzadkości, gdyż zwykle badane są wyizolowane ogniwa systemów profilaktycznych. Podejście systemowe angażujące różnych interesariuszy zaangażowanych w działalność profilaktyczną pozwala w bardziej interakcyjny sposób wyjaśnić rolę czynników chroniących i ryzyka w profilaktyce społecznej. Holistyczne podejście sprawia, że powstała dysertacja w nowatorski sposób przyczynia się do rozwoju i całościowego spojrzenia na model sprawczej profilaktyki społecznej. Szereg poruszanych zagadnień interpretowanych interdyscyplinarnie i systemowo wzbogaca wiedzę na temat projektowania systemów profilaktycznych, które powinny być oparte na dowodach.

Szeroki zakres poruszonych zagadnień, interdyscyplinarny charakter wywodów, nastawienie na osiągnięcie praktycznych celów w pedagogice to bardzo wyraźne zalety projektu badawczego przedstawionego w tej pracy doktorskiej. Autor podjął się ambitnej i jak sądzę udanej próby opisu systemu profilaktyki społecznej na wybranym terenie, co stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Holistyczne badania nad profilaktyką społeczną występują w literaturze polskiej dość rzadko. Samo więc podjęcie tego tematu zasługuje na uznanie i pozytywną ocenę.

Wyszczególnione przez Autora części, rozdziały i podrozdziały stanowią dobrze uporządkowaną i logiczną całość. Ich zawartość znajduje trafne odzwierciedlenie w tytule rozprawy. Tekst jest dobrze napisany, łączy erudycję z komunikatywnością języka. Całość analiz oparta jest na szerokiej kwerendzie literatury, przy czym wykorzystane źródła są sensownie i krytycznie wykorzystane do konstruowania własnego projektu naukowego.

Mimo, iż dyskusyjne może być przyjęcie przez Autora jakościowego paradygmatu badawczego to skonstruowane narzędzia pozwoliły na zebranie wyjątkowo bogatego materiału badawczego. Przygotowane narzędzia badawcze po ewentualnym udoskonaleniu ich o wnioski z przeprowadzonych badań mogą posłużyć do diagnozy systemów profilaktyki społecznej funkcjonujących w innych rejonach polski.

Za bardzo cenne uważam konkluzje zamieszczone w końcowych fragmentach każdego z podrozdziałów części empirycznej pracy. W znaczący sposób ułatwiają one rozpoznanie wyjątkowo licznych związków empirycznych odkrytych przez mgr Grzegorza Głupczyka. Uzyskane przez Doktoranta rezultaty badań empirycznych mają wysoką wartość aplikacyjną i mogą być wykorzystane z pożytkiem do maksymalizacji trafności diagnoz.

funkcjonowania systemu profilaktyki społecznej. Praca zawiera wiele trafnych sądów, spostrzeżeń i ocen Autora dotyczących złożonej tematyki, jaką jest synergistyczne funkcjonowanie systemu profilaktyki społecznej. Tekst oparty jest na krytycznej i systematycznie ujętej analizie badań oraz aktualnej i interdyscyplinarnej literaturze przedmiotu. Wielowątkowość treści pracy i różnorodność podnoszonych w niej problemów oraz bogate piśmiennictwo i umiejętność doboru właściwych materiałów świadczą o rozległej wiedzy teoretycznej Autora i jego wysokich kompetencjach poznawczych. Uzyskane wyniki badań empirycznych stanowią realny wkład do rozumienia funkcjonowania lokalnych systemów profilaktyki społecznej dotyczących zachowań ryzykownych wśród dzieci i młodzieży. Jestem przekonany, że przedstawiona rozprawa wzbogaci w istotny sposób wyjątkowo skromną rodzimą literaturę pedagogiczną w zakresie ewaluacji systemów profilaktyki społecznej.

Powyższe właściwości powstałej dysertacji świadczą o teoretycznym i metodologicznym przygotowaniu Doktoranta do samodzielnej pracy naukowo - badawczej. Dysertacja doktorska pana mgr Grzegorza Głupczyka spełnia w pełni ustawowe wymagania, jakie stawia się rozprawom doktorskim i na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie mgr Grzegorza Głupczyka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

